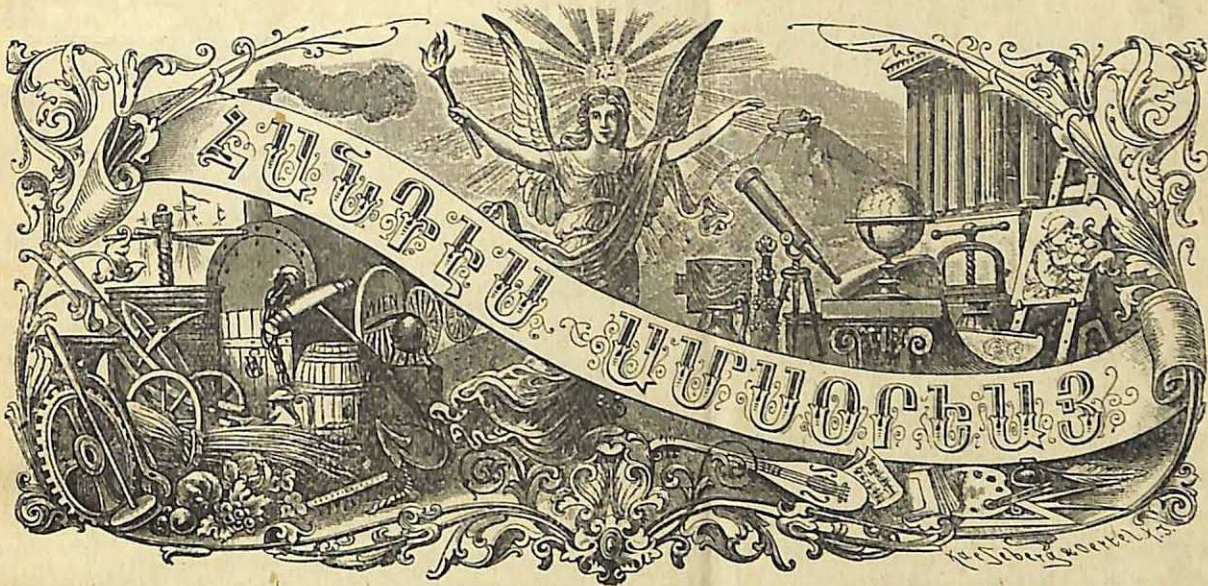

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

ԼՁ. ՑԱՐԻ 1922

Տարեկան 30 ֆրանկ:

ԹԻԻ 1, ՅՈՒՆՈՒԱՐ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՎԿԱՅԱԲԱՆ ՈՒԹԻՒՆ

Ս. ԿԵՐԵԱՆՈՍԻ ԿԵՐԵՎՈՆԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

արքեպիսկոպոսի՝ համալուսնի՝ Կիպրիանոսի վկայաբանութեան ուսումնասիրութեան համար շատ յարգի խմբագրութիւն մը պահպանուած է հայ մատենագրու-

թեան մէջ, որուն սկզբնագիրն, ծանօթ Գրիգոր Աստուածաբանի 379ին, կորսուած է այժմ: Խմբագրութեան մասին թէեւ, դեռ 1813ին, ակնարկութիւն ըրած էր Հ. Աւգերեան¹, բայց առանց մասնաւոր վերլուծման. եւ բնագիրն մինչեւ այսօր մնացած է ձեռագիրներու մէջ՝

անմատչելի սրբագիր բանասերներու: Իւր մեծ հնութեամբը սակայն, կը կարծենք թէ շատ հետաքրքրական աղբիւր մը պիտի նկատուի այն եւրոպայի գիտնոց՝ մանաւանդ ներկայիս, երբ առանձին կերպով հետաքրքրուած են անոնք Կարքեդոնի մեծ վկային վկայաբանութեան հարցով:

Մասնաւորապէս կը վիճուի այն մասին, թէ ինչ աղբիւս ունին իրարու հետ Կարքեդոնի եւ Անտիոքի համանուն եպիսկոպոսներու վկայաբանութիւնք եւ թէ Գրիգոր Նազիանզացի, որ իւր 379ին ի պատիւ Կարքեդոնացւոյն արտասանած Ներքողին մէջ երկու համանուն եպիսկոպոսներու վկայաբանութիւնները ի մի ձուլած կը ներկայացնէ, ինչ գրաւոր աղբիւրներու վրայ յեցած է:

Պիտի չուղեմ այս տեղ միջամուխ ըլլալ այս շատ ծեծուած խնդիրներու մէջ¹, որոնք կրնան չհետաքրքրել մեր ընթերցողները. պիտի բաւականանամ միայն ամփոփել ընդհանուր գծերու մէջ Անտիոքացւոյն զրուցախառն վկայաբանութիւնը, որուն հետքերն կը նկատուին

¹ Առանց հիշելու՝ կը նշանակենք հոս նորագոյն բնութիւններէն՝ Th. Zahn, Cyprian von Antiochien und die deutsche Faustsage, Erlangen, 1882. — Th. Sinko, De Cypriano martyre a Gregorio Nazianzeno laudato. Cracoviae, 1916. — R. Reitzenstein, Cyprian der Magier, ի թերթին Nachrichten von der Königl. Gesellschaft zu Göttingen, 1917, p. 38-79. — Hippolyte Delehaye, Cyprien d'Antioche et Cyprien de Carthage, ի թերթին Analecta Bolandiana, 39 (1921), p. 314-332.

¹ Հմմտ. Հ. Մ. Աւգերեան, Լիպատար վարք եւ վկայաբանութիւն սրբոց. Հատոր Գ. Վեհեակի, 1813. էջ 68-105:

նաեւ հայ գրականութեան մէջ, եւ առնթեր տալ Գրիգոր Նազընզացւոյ ծանօթ կիպրիանոսիկենաց ըւրուագիծը, որ առաւել չափով կապ ունի մեր ներկայացուցած վկայաբանութեան հետ:

Բայց ծանօթանալ նախ կարքեդոնի մեծ վկայ եւ հոյակապ մատենագիր պատմական կիպրիանոսի հետ:

1.

Կեկիղիոս կիպրիանոս, որ նաեւ Թասկիոս կ'անուանուի, ծնած է Ափրիկէ (ըստ Յերոնիմայ). իւր ծնողքը, որոնց մասին հաւաստի բան մը չենք գիտեր, հաւանօրէն լաւ կրթութիւն մը տուին իրեն, որովհետեւ կրցաւ ապա հռետորութիւնն իւր գործունէութեան ասպարէզ ընտրել: Կիպրիանոս ծնաւ հեթանոսութեան մէջ. եւ իւր կեանքն ալ չմնաց անվթար հեթանոսութեան ախտերէն (հմմտ. իւր թուղթն առ Դոնատոս, գլ. Դ): Վերջէն դարձաւ քրիստոնեայ, յատկապէս Կեկիղիանոս անուն կարքեդոնացի քահանայի մը յորդորանքով (հմմտ. Պոնտիոս՝ Վարք, գլ. Դ): Իբրեւ քրիստոնեայ ամենայն լըջութեամբ հետեւեցաւ նոր կենաց, շուտով քահանայացաւ, եւ անկէ ոչ շատ վերջը (248/9 թ.) ընտրուեցաւ կարքեդոնի եպիսկոպոս: Իւր ընտրութիւնն ոչ առանց կռուոյ ի գլուխ ելաւ. կղերին մէկ մասը կ'ընդդիմանար. բայց ժողովուրդն բուռն կերպով պահանջեց իւր ընտրութիւնը:

Կիպրիանոս լաւ գործունէութեան մը սկիզբ ըրաւ. բայց խափանուեցաւ քրիստոնէութեան դէմ յարուցուած հալածանքին պատճառաւ, որ Գեկոսի գահ բարձրանալէն քանի մ'ամիս յետոյ ծագեցաւ: Կիպրիանոս խոհեմութիւն համարեցաւ փախչիլ եւ 250 թ. սկիզբէն մինչեւ 251 Ապրիլ թագստեան մէջ ապրեցաւ: Ասկէ անդադար յարաբերութեան մէջ էր իւր ժողովուրդեան հետ, զորոնք կը յորդորէր հաստատուն մնալ հաւատքի մէջ: Այս հալածանքներու միջոցին շատ քրիստոնեաներ ինկած էին իրենց հաւատքէն. այժմ խնդիր ծագեցաւ, թէ ինչպէս պէտք է կրկին եկեղեցւոյ գիրկն ընդունիլ այս ան կ'եւալները (lapsi): Մեծ յուզում յառաջ եկաւ կարքեդոնի եկեղեցւոյն մէջ. ոչ միայն կարքեդոն ալեկոծ էր, այլ եւ Նոյստեան հերձուածով բովանդակ եկեղեցին ծփեցաւ: 254—257 Հռոմայ աթոռին վրայ կը նստէր Ստեփանոս քահանայապետ, ասոր հետ կի-

պրիանոս սաստիկ պայքար մ'ունեցաւ հերձուածողներու մկրտութեան մասին. երբ կիպրիանոս կը մերժէր անոնց մկրտութիւնն իբր անվաւեր Ստեփանոս վաւերական կը հռչակէր զայն:

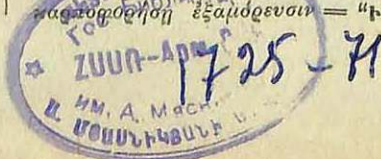
257 թ. քրիստոնէից դէմ նոր հալածանք սկսաւ Վաղերիանոս կայսեր կողմանէ: Կիպրիանոս Օգոստոս 30 թ. Պատերնոս փոխհիւպատի առջեւ պատասխանատուութեան կանչուեցաւ. եւ որովհետեւ ազատագրէմ իւր քրիստոնէութիւնն խոստովանեցաւ, կուրուքիս քաղաքն աքսորուեցաւ: Նոյն տարին Պատերնոսի յաջորդեց Գաղերիոս Մաքսիմոս, որ կասկածելով թէ կիպրիանոս պիտի փախչի, ետ կանչեց. իբր բնակավայր նշանակուեցաւ իրեն իւր անդաստանը: 258 Սեպտեմբեր 13 թ. բանտ դրուեցաւ կիպրիանոս. եւ յաջորդօրը հանուեցաւ պատասխանատուութեան, ուր մահուան դատավճիռն ընդունեցաւ եւ անմիջապէս գլխատուեցաւ:

Այս կենսագրական գծերը ծանօթ են մեզի կիպրիանոսի ինքնագիր թղթերէն, Գործք փոխհիւպատոսականք (acta proconsularia) կոչուած գրութենէն եւ այն Վարք եւ վկայաբանութիւն (vita et passio) ըսուած գրուածքէն, որ կը վերագրուի Պոնտիոս սարկաւաքի: Որչափ ալ մանրապատում կ'աւանդուի ասոնց մէջ կիպրիանոսի կեանքն իբրեւ եպիսկոպոս եւ մատենագիր եւ վկայ, բայց աղօտ կը մնայ մեզի համար անոր առաջին կեանքը, ուր տակաւին իբրեւ հեթանոս կ'ապրէր. եւ այս առիթ տուած է յետոց՝ յերկրելու կերպ կերպ կցկցանքներ, ուր կիպրիանոս մերթ կախարդասար մը եւ մերթ սիրահար մը յերեւան կու գայ:

2.

Այս կցկցանքները շատ հին են սակայն, թերեւս յորինուած նոյն իսկ կարքեդոնի առուարձաններու մէջ: Մեր վկայագիրը կը ճանչնայ զանոնք արդէն Գ. դարու կէսերը, եթէ ոչ աւելի յառաջ, երբ կը յիշատակէ թէ «բազումք եւ այլ բանս բազումս վասն յառաջկենացն նորա» գրեցին, որոնցմով կ'ակնարկէ առանց տարակուսի այն Դարձն եւ խոստովանութիւնն իրենց նախնական ձեւի մէջ, որոնք հաւանօրէն ծանօթ եղած են նաեւ Գրիգոր Աստուածաբանի: Յամենայն դէպս բոլորովին

1. Հմմտ. իր տողերս. δ δὲ καὶ μακροῦ λόγου στή-
λιτις αὐτοῦ ἀποτίθηται λαυτοῦ κακίαν, ἵνα καὶ τοῦτο θεῶ
καταγορεύῃ ἐξαιδόμενοι = «Իսկ սա եւ երկայնագոյն

տարբեր կերպարանք ունեցած ըլլալու են այն «բանք բազումք» կարբեդոնի եպիսկոպոսի մասին, ուր խնդիրը առաւելապէս կ'իյրարանոսի եւ Յուստինեայ շուրջն կը յածէին անշուշտ, յէականս այն ձեւի մէջ, ինչպէս ամիոնիած է վկայադիրն իւր վկայաբանութեան մէջ, քան այն զրուցախառն երեքմասնեայ գրութիւնն, պահուած լատին, յոյն, նաեւ հայ վկայաբանութեանց մէջ, ուր կ'իյրարանոսի Դարձն (conversio), Խոստովանութիւնն (confessio) եւ Վկայութիւնն (passio) կը նկարագրուի այնպիսի անյարիր գծերով, որ կարբեդոնի եպիսկոպոսի անձնաւորութիւնն կ'անհետանայ աչքէ, եւ Անտիոքի համանուն եպիսկոպոս մը կը փոխանակէ զինքը: Ահա թէ ինչպէս:

Դարձի մէջ պատմութեան թելն այսպէս սկիզբ կ'առնու. Անտիոք քաղաքը Յուստա հեթանոս կոյս մը, որուն հայրն կը կոչուէր Եղեսիոս եւ մայրն՝ Կղեդոնիա, լսելով Պրայիլիոս սարկաւագի քարոզութիւնն, կը գրաւուի քրիստոնէական ճամարտութենէն. ինքն եւ ծնողքը կը մկրտուին: Յուստա կը յաճախէ եկեղեցի. հեթանոս մեծատուն մը՝ Ագլայիդաս կը տեսնէ զինքը եւ կը սիրահարուի. Իր բոլոր հրապարակներն կը մերժէ կոյսը. Ագլայիդաս կը դիմէ Կիրիանոս համբաւաւոր կախարդին, որ կը խոստանայ յանձնել իրեն կոյսը: Կիրիանոս կը սկսի իւր կախարդութիւնները. երկոյս կ'արձակէ կոյսին վրայ դեւեր, որոնք սակայն կը մերժուին կոյսին ջերմ աղօթքներով եւ խաչի նշանով: Կիրիանոս այս անգամ կ'առաքէ դեւերու զլխաւորն, որ կը խոստանայ իրեն 6 օրէն ձեռք բերել զՅուստա: Բայց կոյսն նաեւ այս անգամ ամօթահար կ'ընէ դեւը տեսանագրութեամբ: Կը լուսաւորուի Կիրիանոս, կ'իմանայ դեւերու անզօրութիւնը. կը հրաժարի անոնցմէ, կը դիմէ Անթիմոս եպիսկոպոսին, կ'այրէ իւր կախարդութեան գրքերը, կը մկրտուի, քահանայ կը ձեռնադրուի: Անթիմոս մահուանէն քիչ յառաջ ամօթուին յաջորդ կը կարգէ զինքը: Կիրիանոս այնուհետեւ զՅուստա սարկաւագուհի կը ձեռնադրէ Յուստիանէ անուամբ եւ Կուսաստանի մը արքայուհի կը նշանակէ:

Բանիւք արձանացոյցանէ զառաջին իւր զգարութիւնն, զի եւ զայս Աստուծոյ պողպեղեցեցէ խոստովանութեամբ, ըստ հին թարգմանութեան: Delehaye հոս ակնարկուած կը տեսնէ խոստովանութիւնը. բայց Աստուծաբան կրնայ նաեւ մատնանիշ ըրած ըլլալ վկայաբանութեան մէջ ամփոփած կարճ խոստովանութիւնը, ինչպէս ինձի աւելի հաւանական կ'երեւայ:

Խոստովանութեան մէջ Կիրիանոս ինքն է որ կը պատմէ իւր կեանքը. ինքը ի մանկութենէ նուիրուած էր Ապոլոնի. եօթը տարեկան հասակին կը ծանօթանայ Միհրի եւ Դեմետրի խորհուրդներուն եւ Աթէնքի մէջ քուրմ կը կարգուի. կ'այցելէ Ողիմպոս, Արգոս, Եղիս, Լակեդեմոնիա եւ Մեմփիս. կ'երթայ Բաղդաստան, ուր Յուստիանէ կոյսն կը պատահի իրեն եւ կը յայտնէ թէ իւր բոլոր կախարդութիւններն դիւական խաբէութիւններ են: Բաղդաստանէն կու գայ Անտիոք. հոս մեծ հռչակ կը հանէ իրրեւ կախարդասար: Օր մը կու գայ իրեն Ագլայիդաս եւ կը յայտնէ իւր սէրն նկատմամբ Յուստիանէի: Կիրիանոս բոլոր դեւերու լէգէոնն շարժման մէջ կը դնէ. բայց ի զուր, Կոյսն անշուր կ'ընէ անոնց ոյժը: Ոչ միայն Ագլայիդաս, այլ եւ աս զարնուած էի Յուստիանէին, կ'ըսէ Կիրիանոս: Հազար ու մէկ փորձերէ ետքը դեւերն կը խոստովանին իրենց տկարութիւնը: Կիրիանոս դարձի կու գայ. Եւսեբիոս, իր երբեմնի բարեկամն կ'առաջնորդէ անոր քայլերն եկեղեցի. հոն հրապարակաւ կ'այրէ իւր գրքերը եւ կը դիմէ եպիսկոպոսին: Յուստիանէ կը խուզէ իւր մագերն եւ ինչքերն կը բաշխէ աղքատներու: Ագլայիդաս կը գառնայ քրիստոնէայ, Եւսեբիոս քահանայ կը ձեռնադրուի. իսկ Կիրիանոս մկրտութիւնն առնլէ ետքը կը սկսի քարոզել զքրիստոս:

Վկայաբանութիւնը. Կիրիանոս օր աւուր կը հաստատուէր քրիստոնէութեան մէջ. դեւն կը յայտնէ Արեւելքի Եւտոլմիոս կոմսին թէ Կիրիանոս քրիստոնէից ուսուցիչը եւ Կոյս մը ռիսերիմ թշնամի են աստուածներու: Եւտոլմիոս երկուքն ալ ձերբակալել կու տայ եւ կ'աքսորէ Դամասկոս, ուր պատասխանատուութեան կ'ենթարկուին: Կիրիանոս բանտ կը դրուի, իսկ Յուստիանէ կը պահուի Տերենտիոսի տունը: Դատաւորը ապա Նիկոմեդեա՝ Գիոկղետիանոս կայսեր կ'առաքէ զանոնք, որմէ գլխատման կը դատապարտուին: Կիրիանոսի մարմինն 6 օրէն ետքը կ'ամփոփուի եւ Հռոմ կը տարուի, ուր կը թաղէ Ռուփինէ կին մը:

Երեքմասնեայ խմբագրութիւնն այս կերպարանքի մէջ կը պատէր հրապարակի վրայ Ե. դարու առաջին քառորդին, երբ Եւդոքսիա թագուհին երեք մասերն միացնելով ի մի՝ կը յօրինէր բանաստեղծական նկարագրով Կիրիանոսի վարք մը, որ այնուհետեւ կը տարածուի «ի մէջ Յունաց եւ Հայոց» (Ագեբեան, անդ. 103): Այսպէս կը միացնէ նաեւ լատինե-

րէն ոչ շատ հին օրինակ մ'ալ: Իսկ յունարէն ձեռագիրներու մէջ Գարձն յաճախ կը հետեւի վկայաբանութեան, այնպէս որ խոստովանութիւնն կը մնայ կողիացած: Նոյնպէս Մեթափրաստ կը բաւականանայ առաջինն եւ վերջինը միացնելով. այսպէս նաեւ ասորի խմբագրութիւնն եւ հայ Յայսմաւուրք: Հաւանօրէն Մեթափրաստէսի խմբագրութեան համեմատ է նաեւ հայերէն այն բնագիրը, որ կը յիշատակուի վենետիկի Միխիթարեան Մատենադարանի ճառընտիր Բ. ջիւր, սկզբնաւորութեամբս. «Երանելի սուրբ եպիսկոպոսն Անթիմոս տեսեալ...» (ըստ Յուսէպի Զօհրապի, համա, եւ Ագեբեան, անդ. էջ 91, առանց մասնաւոր տեղեկութեան): Իսկ Գարձն եւ խոստովանութիւնը հայ մատենագրութեան մէջ պահուած է համառօտուած այն հին երգմանցեացական աղօթածեւերու հաւաքմանց սկիզբը, որ սովորաբար «Կիպրիանոս գիրք»¹ կը կոչուի. բայց նաեւ «յՈւրբաթագիրս կամ ի ժողովածու քարոզգիրս, եւ յաղթածեւ գրապանակ» (Ագեբեան, 102): Հայ խմբագրութեան վրայ ուրիշ առթիւ թերեւս աւելի մանրամասնօրէն:

Եթէ ի մերձուստ նկատենք այս երեքմասնեայ վկայաբանութիւնը, ոչինչ պատմական պիտի գտնենք հոն ի հաստատութիւն վաւերականութեան. Անտիոքի աթոռն Գ. դարու կէսին, ոչ Անթիմոս եւ ոչ Կիպրիանոս անուն եպիսկոպոս կը ծաննայ:

Delehaye, որ մանր վերլուծութեան վերածած է երեքմասնեայ վկայաբանութիւնս, այն եզրակացութեան կը յանգի, թէ վկայաբանութեանս հեղինակն ունեցած է ձեռքի տակ Գարձի եւ վկայաբանութեան հնագոյն մէկ խմբագրութիւնը, զոր ընդարձակած է աւելորդ մանրամասնութիւններով. իսկ խոստովանութիւնն երկրորդ ձեռքէ է, յօրինուած առաջին եւ երրորդ մասերու վրայ յեցած. բայց երեքն ալ յէականս Ե. դարէն յառաջ գոյութիւն ունէին, գրեթէ ծանօթ ձեւի մէջ:

3.

Բոլորովին ուրիշ գծերու մէջ կը ներկայացնէ զԿիպրիանոս Գրիգոր Նազիանզացի այն ներբողին² մէջ, զոր խօսած է ափ յափոյ 379ին

¹ Միխիթար Արեւանցի, էջ 33 «Եթէ որ գիրք ընդունելի է, բաժնոյն մէջ կը թուէ նաեւ «Գիրքն Արիւսպոսի», որ ըստ թերեւս սոյն Կիպրիանոս գիրքս:

² Պահուած նաեւ հայերէն հին թարգմանութեամբ. ընդարձակ մէջբերութիւն տես Ագեբեան՝ անդ. էջ 92-95:

ի պատիւ Ս. Կիպրիանոսի, անոր տօնէն օր մը յետոյ: Նազիանզացի գիտէ հոս զԿիպրիանոս Կարբեդոնի եպիսկոպոս, որ առաջին կենաց մէջ պարապած է կախարդութեամբ, սիրահարուած Յուստիանէ կուսին՝ ուղած է տիրանալ անոր, բայց իր գիւթական հնարագիտութիւններն ի դերեւ ելլելով՝ դարձի եկած է, ապա մկրտուած՝ քահանայացած է եւ Կարբեդոնի եպիսկոպոս կարգուած: Դեկոսի հալածանքներու ժամանակ Կայսեր առջեւ պատասխանատուութեան հանուած է եւ արքայուհի իւր գործունէութեան միջափայլէն. բայց չէ մոռցած իւր հօտն արքայազններն մէջ, այլ քաջալերած է թղթերով: Անձամբ օրինակ եղած է իւր ժողովրդեան հաւատքին ճշմարտութեան համար. ենթարկուած է տանջանքներու եւ ի վերջոյ ընդունած մարտիրոսական պսակ:

Նոյն նկարագրով կը ծաննայ Կիպրիանոս նաեւ Պրուդենտիոս իւր վասն Պսակի բանաստեղծութեան մէջ:

Ի՞նչ աղբիւրէ գիտեն Կիպրիանոսի վկայաբանութիւնն այս ձեւի մէջ Գրիգոր եւ Պրուդենտիոս: Delehaye կը միտի այն կարծեաց թէ Աստուածաբան իւր ներբողին մէջ յայտնած մտքերն ոչ թէ շիթեւելով երկու համանուն նահատակներու վկայաբանութիւնները ձուլած է ի մի, ինչպէս գիտուններէն ոմանք կը յօժարին ենթադրել, այլ թէ իւր ծանօթութիւններն եւ թէ Պրուդենտիոսի տեղեկութիւնները քաղուած են հասարակաց աղբիւրէ մը, թերեւս զետեղուած Կիպրիանոսի գրուածոց հաւաքման սկիզբը, ուր արդէն Կիպրիանոս այնպիսի գծերով ներկայացուած էր:

Delehayeի այս կարծիքին հաւանականութիւն եւ նոյն իսկ ստուգութիւն կու գայ բաշխել Կիպրիանոսի վկայաբանութեան հայերէն հին խմբագրութիւնը, որ կը հրատարակուի ստորեւ:

4.

Այս վկայաբանութիւնը, պահուած Ե. դարու հայերէն ընտիր թարգմանութեամբ, իրեն սկզբնագիր օրինակ ունեցած է յունական խմբագրութիւն մը, հաւանօրէն Գ. դարէն, ուստի եւ մերձաժամանակ Գրիգոր Նազիանզացւոյ եւ Պրուդենտիոսի: Այն պարագան որ գիծ առ գիծ ունի իւր մէջ վկայաբանութիւնս այն բոլոր մանրամասնութիւնները, որոնցմով կ'ուրուագծէ Գրիգոր իւր Կիպրիանոսին կեանքը,

ինձի տարակոյս չի թողուր ենթադրելու թէ՛ Նազիանզացւոյ ծանօթ միակ խմբագրութիւնն այս էր եւ յէականս այս ձեւի մէջ:

Այս գրութիւնը Գ. դարուն, յամենայն դէպս 379 էն յառաջ, գոյութիւն ունէր հրապարակի վրայ իբրեւ վկայարանութիւն կարբեդոնի եպիսկոպոսին, հաւանօրէն ի շարս հին վկայարանութեանց:

ԳԺՈՒԱՐԻՆ է անուանել հեղինակը, բայց անիկա կ'ապրէր իբր Գ. դարու առաջին կէսին, եթէ ոչ աւելի կանուխ, իրեն ծանօթ եղած են կարբեդոնի եպիսկոպոսի յառաջկենաց մասին «բազում բանք» գրուած «ի բազմաց», բայց հոփուական գործունէութեան եւ յատկապէս «կատարման» վրայ ամփոփ գրուածք մը չէ գտած, զոր ուզած է տալ: Առ այս իւր աղբիւրներն եղած են.

ա. Այն «բանք բազումք», որոնք կը ճառէին վկային յառաջկենաց մասին, հաւանօրէն երեքմասնեայ վկայարանութիւնն իւր նախնական ձեւի մէջ:

բ. Հին կենսագրութիւն մը, ուր կիպրիանոսի հալածանքն Գեկոսի օրով կը պատմուէր, զոր վկայագիրն անձիշդ հասկնալով՝ Սուրբն ուղղակի Գեկոսի առջեւ հանած է պատասխանատուութեան, որ պատմական չէ:

գ. Իրեն լաւ ծանօթ եղած է «Գործք փոխհիւպատոսականք» կոչուած գրութիւնը, ուսկից երբեմն բառական, բայց յաճախ ընդլայնմամբ փոխառութիւններ ըրած է:

Այս ձեւի մէջ անծանօթ մնացած է վկայարանութիւնս գիտնական աշխարհի: Կը կարծենք թէ հետաքրքրական պիտի ըլլայ այն գիտնոց, թէ իբրեւ նշխար մը հայ գրականութեան Ե. դարու առաջին կէսէն, դասական ընտիր լեզուաւ, եւ թէ իբրեւ անխառն վկայարանութիւն, առ նուազն Գ. դարու նկարագրով:

5.

Վկայարանութեանս ծանօթ է Գրիգոր Նարեկացի. բայց իրեն միաժամանակ յայտնի եղած կ'երեւայ նաեւ կեղծ վկայարանութիւնը, երբ Յուստիանէի վկայութեան վրայ ալ ակնարկութիւն կ'ընէ: Նարեկացին խօսելով 983ին Ապարանից վանքի մէջ պահուած սուրբերու նշխարներու վրայ, կը յիշէ անոնց թուին մէջ նաեւ «ըստ կայից հարաւոյ ի սեան խորանին՝ զսուրբ պատանեկին Աբգըմսեհի, զԿիպրիանոսի զԿարբեդոնացւոյն որ յԱփրիկեայ

սուրբ եւ երանեալ եպիսկոպոսի եւ վկայի եւ զԅուստիանեայ կուսի իմաստնոյ՝ անարատի եւ մարտիրոսի» (Մատենագրութիւնք, Վենետիկ, 1840, էջ 386):

Մեր վկայարանութիւնը չի ճանչար Յուստիանէ կոյսի մարտիրոսութիւնը: Նարեկացին կամ տեսած է կիպրիանոսի վկայաբանութեան կից Յուստիանեայ վկայարանութիւնն ալ, որ այժմ կը պակսի, (բայց համեմատէ Էջմիածնի ձեռագիրներու խորագիրները), եւ կամ իրեն ծանօթ եղած է Կեղծ-Վկայարանութիւնը: Ինձի աւելի հաւանական կ'երեւայ առաջին ենթադրութիւնը: Վկայարանութիւնս ներկայ ձեւին մէջ, ի կատարածին թերոյթ մը ցոյց կու գայ, հոն ուր վկային կատարումն կը յիշատակուի, հնագոյն օրինակներուն մէջ նշանակուած ըլլալու էր նաեւ կատարման ժամանակը եւ նշխարաց փոխադրութիւնը, որուն ծանօթ է Գրիգոր Նազիանզացի:

6.

Մեր հրատարակութեան համար աչքի առջեւ ունեցած ենք Պարիսի Ազգային Մատենադարանի Թ. 118, թղ. 20ա (Հմմտ. Macler, Catalogue des Manuscrits arméniens et géorgiens de la Bibliothèque nationale, Paris, 1908, p. 60 = Ancien fonds, 46 C) եւ 178, թղ. 44ա (Հմմտ. Macler, անդ. էջ 98 = Ancien fonds 88) ընդօրինակութեամբ եւ համեմատութեամբ Հ. Յ. Գաթըր՝ Ճեանի Օրինակներ կը յիշուին նաեւ Վենետիկի Միսիթարեան Մատենադարանի ճառընտիր Բ. էջ 769 եւ ճառընտիր Գ. էջ 361 ըստ Յուստիանէի Զօհրապի. բայց տեսնաւ ճառընտիր Գ. էջ 373 ըստ Ագեբեանի (անդ. էջ 68): Գարձեալ յիշմածին, կար. Յուստի. Թ. 916, իգ. 919, հգ. Գթբախտաբար ասոնք անմատչելի մնացին մեզի (ինչ ինչ հատածներ Վենետիկի Միսիթարեանց օրինակներէն տես՝ Նոր Հայկ. Բառագրքի մէջ = ՀԲ եւ Ագեբեան, անդ.):

Համեմատութեանց ժամանակ A կ'անուններ Պարիսի Ազգ. Մատ. Թ. 178. եւ B = Նոյն Մատենադարանի Թ. 118: Av = Ագեբեանի գործածած օրինակը, եւ V = Վենետիկի օրինակ:

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅՆ ԿԻՊՐԻՆՈՍԻ
ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

1. Այսու պատմի քաջութիւն մեծի վկային
Կիպրիանոսի ի Կարբեդոն քաղաքի, քանզի էր
այնպիսի այրն յառաջ ի կենդանութեանն, եւ
յետ մահուանն ընդ ամենայն աշխարհ քարոզին
5 չարչարանք նորա որ վասն Քրիստոսի: Բազումք
եւ այլ բանս բազումս վասն յառաջինացն
նորա եւ մէք վասն կատարման նորա հարկեցաք
ասել՝ ի նախանձ մտեալ զոր ունէին ի Քրիստոս:

2. Էր նա յառաջագոյն փիղիսոփայ եւ
քուրմ կոռն, քանզի ի մանկութենէ ի սպաս
կոռն նուիրեցին զնա ծնողքն իւր. եւ այնպէս
էր հռչակաւոր ի չարիս, որպէս թէ զամենայն
5 կախարդաւք զանց առնէր, զՅանեսիւ եւ զՅամ-
րեսիւ. եւ էր մեծատուն յոյժ, որպէս թէ բնաւ
չիշխել ումէք չարախաւսութիւն զնմանէ մա-
տուցանել. եւ այնպէս հոյակապ էր ի կախար-
դութեանն, որպէս թէ առանց աշխատութեան
10 ի գիշերի զազատ կանայս յանկողնոց իջուցանէր
զն առականցին ի ցանկութիւնս ամաւթածուս:

3. Եւ ցանկացաւ ինքն աղջկան միում գե-
ղեցկի՝ որոյ էր զկուսութիւնն իւր նուիրեալ
Փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Չնա յան-
ցանն իւրում տեսեալ՝ խոցեցաւ, եւ առա-
5 քեաց զարբանեակս իւր զգեւս զն զարհուրե-
ցուցեալ զաղջիկն՝ ջնուսցեն ի ցանկութիւնս
առ նա, եւ աղջիկն զինքն տեսանագրութեամբն
Քրիստոսի կնքէր: Եւ էր յազատաց եւ մեծատուն
ի ծնողաց՝ որք վասն Քրիստոսի զմեծութիւնն
10 իւրանց բաշխէին կարաւտելոց: Եւ աղջկանն՝
զգաստ մտաց զինքն տուեալ՝ թէ լաւ է հաս-
տատել զիս Քրիստոսի, քան առ ժամանակ մի
վայելել ի մեղս, եւ ի թէ մարդոյ ոք զինքն հաս-
տատէ եւ ոչ պահէ առ նա զսէր իւր, ի տանջա-
15 նաց ոչ կարէ ապրել, որչափ եւս առաւել որ
զՔրիստոսի աւանդն ոչ պահէ, տացէ վրէժս:
Եւ զբանն Պաւլոսի խորհէր՝ թէ Նեղութիւն
մարմնոյ ունիցին, եւ Որ մերձենայ ի Տէր մի
հոգի է: Յայնժամ ապաւինէր ի նաւահան-
20 գիստն Քրիստոս՝ ծփեալ խորհրդովք, հալէր

Խորհրդովք, Պատմութիւն սրբոյն Կիպրիանոսի եպիս-
կոպոսի եւ Յուստինեայ կուսին եւ վկայութեան նոցա,
Իջմ. Կարինեան ցուցակ, Թ. 916, իգ: Ապաշխարու-
թիւն սրբոյն Կիպրիանոսի եպիսկոպոսի եւ Յուստինեայ
կուսին ի Կարբեդոն քաղաքի. Խ. 919, հգ:

Ա. 1 Այսուհետեւ V: — 7 մեք Լուսի A:
Բ. 1 նա Լուսի A. յ. նա փիւղիսոփայ A: — 2 ի
(սպաս) Լուսի B: — 3 ծնողքն A: — 5 զԱնիսիւ եւ
զԱմրեսիւ A:

Գ. 1—2 գեղեցիկ ինքն B: — 17 Ա. Կ. Խ. Լ. 28:
— 18 Ա. Խ. Լ. 17:

պահովք զմարմինն իւր, որպէս թէ մեռուցանել
յառաջ քան զմահն, եւ թառամեցուցանէր
զգեղն գետնատարած անկողնովք, աղաթիւք եւ
սաղմոսիւք զգեւս հալածէր. եւ ժտեալ ի նա
ժամանակ մի եւ ոչինչ հնարս գտեալ՝ գնացին
ամաչեցեալ ի նմանէ դեւքն:

4. Եւ հարցեալ Կիպրիանոս(ի) զգեւսն
վասն յամելոյն նոցա, եւ նոքա ասացին յայտ-
նապէս եթէ անհնար է հաւանեցուցանել զաղ-
ջիկն: Իսկ երանելոյն Կիպրիանոսի խորհեալ
բնաւ բարի՝ ասէ ցնոսա. Ընդէր զմեղ մինչեւ
ցայժմ խաբէիք ասելով թէ լաւագոյն եմք քան
զՔրիստոս: Զի եթէ ցանկութիւն նորա յաղթէ
ձեզ, ապա յայտ է թէ տկարն ի հղաւթն
յաղթահարի, որպէս եւ ճրագ յարեգականէ եւ
լոյս ի փայլատականց: Առանց երկուանալոյ նա
զաւրագայն է, որպէս եւ է իսկ բնութեանն
Աստուծոյ:

5. Զայս ասացեալ եւ ընկեցեալ զչարն
որ ի ձեռինն՝ այնուհետեւ ապա առ Փրկչին
ապաւինեցաւ: Եւ ընթացեալ հասանէր ի ժողո-
վարանն, մինչեւ զարհուրեալ բազմութեանն,
եւ ընկեցեալ զինքն ի դրանն՝ թողութիւն
խնդրէր ի մոլորութենէն՝ զանգիտութիւնն պար-
տաւորելով: Կերպարանութիւն եւ նենգութիւն
եւ խաբէութիւն, որք եկեղեցւոյն առաջնորդք
էին զիրն համարէին, եւ մեծ խռովութիւն էր
ի քահանայսն՝ ասելով թէ հնար էր քարի
փոխել քան Կիպրիանոսի գալ ի հաւանութիւն,
այլ խաբել կամի զբարեպաշտութիւնն:

Իսկ նա բանս աղերսականս մատուցունէր
նոցա, թէ ոչ է խաբէութիւն յայտ վկայ կա-
ցուցանէր զապաշխարութիւնն: Եւ խնդրէր ի
նմանէ եպիսկոպոսն գրաւ հաւատոյն՝ զգիրս
կախարդութեան նորա առաջի ժողովրդեանն
այրել. եւ նա առանց վնասելոյ զայն տեսիլ
նոցա ցուցանէր: Եւ հանդերձ գրովքն եւ զինչ
եւս զոր ստացեալ էր ի չարէն, հրով մաշէր,
եւ զոր յարգար վաստակոց ունէր՝ զայն կարաւ-
տելոց բաշխէր. եւ ընդ աղքատս ի հրապարակի
ընկեցեալ կայր եւ յեկեղեցւոյն արգելոյր զինքն՝
անարժան համարելով կենացն այնոցիկ: Շատ է
ինձ, ասէ, կեանք ժամանակիս որ խայտառակիմս

24 ի նմա A մի Լուսի AB:

Գ. 3 անտաակ է B: — 6 զաւրագոյն AV: —
7 զի եթէ լոկ անուն նորա եւ նշան խաչի նորին յաղթէ
AV: — 9 յարեգականէ B:

Խ. 6 մոլորութենէ B: — 7 պարտաւորելով] այս-
պէս AB, պատճառելով, հմտ. եւ կամաւք պատճառեցայ
զանգիտութիւն. Սիբեր. Ե. Լ. 14: — 7 նենգութիւնն
AB: — 14 կացուցանելով B: — 18 առանց վնասելոյ A:

ի հրապարակիս եւ զամենայն մոլորութիւնն իմ յայտ կացուցանեմ: Եւ որ սուգ մեծ է, ասէ, քան զայս որ մեռեալս ամենեւին՝ ընդ կենդանիս ի թիւ անկանիմ. դատաստան պարտիմ տալ վասն ունայն գործոց իմոց՝ զոր թէ չէր արարեալ, զբազումս կորուսի կախարդութեամբ իմով եւ չարութեամբ: Եւ զայս ասացեալ՝ խորդ զգենոյր եւ մոխիր տարածանէր զանկողին իւր մերձ ի ժողովարանն եւ յաւժարութեամբ համբերէր՝ կատարեալ յինքն զայն թէ ընտրեցի մանաւանդ անկանել ի տուն Աստուծոյ իմոյ:

Եւ երեմեան ժամանակ այնպէս վաստակեալ եւ երկայնամիտ համբերութեամբ վարեալ՝ արտասուաւք եւ պահովք զառաջին կեանսն ապաշխարէր: Եւ զարմացան ամենեքին ի վերայ յանկարծաւրէն դարձին նորա, եւ արդարեւ էր ասել զայն՝ թէ Այս է նորոգումն աջոյ բարձրելոյ:

6. Եւ յորժամ եմուտ ի նա աստուածական կարգացմանն ցանկութիւն, յայնժամ լսող լինէր այլ եւս երեքամեան ժամանակ. առաւել եւս վարուք զինքն պնդէր: Եւ դարձեալ ցանկացեալ եւ առեալ մկրտութիւն՝ կայր յուսով յաղաչանսն: Զոր յառաւել առաքինութեան տեսեալ եպիսկոպոսին ընդ դոնապանս եկեղեցւոյն կացուցանէր: Եւ յետ սակաւ ժամանակի անցանելոյ՝ ընդ արբանեակս արժանի լինէր: Վասն զի մեծապէս առաքինութեան զինքն մատուցանէր եւ ի կարգացմունս զինքն առաւել վարժէր. այնուհետեւ ապա ի կարգ սարկաւագութեան մատչէր եւ ուսուցանէր զբազմութիւնն որպէս եւ մեծաձայն քարոզ քրիստոսի:

7. Եւ վախճանեալ առ նովա եպիսկոպոսին յաշխարհէ, զնա փութով ժողովուրդն աստուածական վիճակաւ ընտրեաց վկայութեամբ Հոգւոյն սրբոյ եւ ժողովրդեանն. եւ ուրախ եղեւ ժողովուրդն ընդ ընդունել նորա զվիճակն ի սեղանոյն: Քանզի ունէր սէր եւ խաղաղութիւն առ ամենեւին, բանիւք՝ յուսուցանել եւ գործովք յառնել եւ ոչ էր պակաս քան զառաջին առաքեալսն:

8. Եւ չժուժեալ այսմ բարեատեացն եւ հակառակորդն, երեւեցաւ դարձեալ միւսանդամ, այն որ զառաջին կեանսն նորա մաշեաց ի մոլորութեան վարս: Նախանձու այնուհետեւ մաշեալ՝ ոչ համբերէր, այլ յարուցանէր ի

վերայ եկեղեցւոյն հալածումն բազում անգամ եւ այլ յառաջ՝ շփոթեալ զտիեզերական եկեղեցին, առ Գեկեաւ կայսերը յարուցանէր կրկին պատերազմ եւ այն էր ծանրագոյն. զի ոչ միայն զքրիստոնէայս, այլ եւ որ սիրելիք նոցա էին, 10 եթէ ոչ զնոյն ընդ նոսա հաւասարեսցեն. քանզի հրամայէր զոհել, եւ ամենեւին փոյթ նորա այն էր՝ զի զնիպրիանոս դարձուցէ: Քանզի այնպէս փութայր արագ զամենայն բազմութիւնն դարձուցանել՝ միայն եթէ զնա հաւանցուցէ: Զնմանէ այնուհետեւ առաքէր. փաղաքշանաւք եւ կաշառաւք կամէր դարձուցանել զնա:

9. Իսկ առաքինին պինդ խորհրդովք եւ աներկեւան մտաւք պատասխանի տայր թագաւորին. Եթէ այլ որ էր, ասէ, որ փորձէրն եւ աներեւոյթ ինչ մոլորութիւնն երեւէր, ունէր տալ քեզ ինչ յոյս հաւանական մոլորութեան, էին արդեւք մեզ բանք ի պատերազմ պատրաստել. այլ վասն զի նա է՝ որ չարին պարտաւոր է, զորոյ եւ զամաթ կռապաշտութեան խորտակեցի, աւելիս համարիմ փորձելով զիս. եւ ոչ են իրաւունք զդարձեալն ի մոլորութենէ ի նոյն խորխորատ նրկենուլ. եւ քեզ իսկ չէր պարտ խորհել զանհարինս, ով բռնաւոր: Արդ մի յուսար զօր ի ծառայից Աստուծոյ շահել քեզ ի կռապաշտութեան սատակումն եւ հեռացուցանել յԱստուծոյ՝ որ զամենայն արար: Թագաւորն ասէ. 20 Զարեաց պարտաւոր եւ արարիչ դու ես: Նիպրիանոս ասէ. Զարեաց պարտաւոր՝ սատոնայ է՝ զոր դուքն պաշտէր, որ նախանձեցաւ ընդ մարդոյն, վասն զի յամենայն արարածս միայն մարդ ի պատկեր Աստուծոյ եղեւ: Դատաւորն ասէ. Եւ ի՞նչ արար զնա չար: Նիպրիանոս ասէ. Զնա Աստուած բարի արար տուեալ նմա քան զամենայն արարածոց լաւութիւն, այլ քանզի լուաւ յԱստուծոյ՝ որ ասէր. Արասցուք մարդ ըստ պատկերի մերում, խոցեցաւ նախանձու սիրտ նորա, անկաւ ի փառացն, եւ որ էրն առաջին՝ ամենեցուն յետին եղեւ, բարին՝ չար, փառաւորն՝ անարգեալ, քանզի փոխական է ամենայն բնութիւն բայց յաստուածութենէ անտի: Վասն որոյ եւ ի պատերազմ զնա առ մարդիկ կացոյց Աստուած, եւ զաշխարհս ասպարէզ մեծ

Ը. 6 եկեղեցւոյ B: — 8 Գեկաւ B:

Թ. 6 ինձ A: — Երեւէր էր եւ էր A: — 5 ինձ A: — Հաւանական մոլորութեան Գաղատի B: — 18 ասաց A: — 21 ի պատկերի AB: — 25 Ծանր. Ա, 26: — 27 Էրն նա A: — 29 անարգեալն A: — 29 փոխական է՝ փոխանակէ A:

35 կատարէր յինքեան A: — 35 Աւ. 29, 11 ?
— 40 ի վերայ լուսի B: — 42 Աւ. 29, 11:
— 2. 1 ի նա՝ ի նմա A: — 2 կարգացման B: —
14 եւ լուսի AV:

տարածեաց, զի ընդ նմա պատերազմեալք յաղ-
թողք չարին երեւեցին, զոր միայն փրկին մեր
35 արար յամենայն առաքինիս յաղթութիւն եւ
եհան յերկինս: Դատաւորն ասէ. եւ զիարդ
զմարդն Բրիստոս իրրեւ զԱստուած պաշտէք:
Կիպրիանոս ասէ. Վասն զի բան էր նա Աստու-
ծոյ, մարդացեալ վասն մեր՝ ընկալաւ չարչարանս
40 վասն մերոյ փրկութեան եւ այնպէս յաղթող
երեւեցաւ Աստուած մարդացեալ որ անփոփոխ
էր բնութեամբ եւ անտես: Այլազգ ոչ էր
հնար երեւել Աստուծոյ արարածոց, թէ ոչ էր
իւրացուցեալ զարարածս: Արդ զնոյն ցանկու-
45 թիւն ունին արարածք:

Եւ զայս ասացեալ նորա՝ երկեաւ. թա-
գաւորն՝ զի մի հաւանեցուցէ զսողսն ամենայն,
եւ բարկացեալ սրտմտութեամբ՝ սպառնայր
դարձեալ դատաստանաւ. Ոչ յանձն առնում
50 քեզ, ասէ, գարգալանացդ, այլ առանց յապա-
ղելոյ պարտիս զոհել աստուածոցն՝ որոց տեսա-
նեմք հնազանդեալ զարարածս առանց պատ-
ճառանաց: Այսուհետեւ զոհեալ արեգական՝
որ վասն իմ եղեւ, որ առանց հանգստեան
55 միով ընթացիւ զովկիանոսիւ պատի: Կիպրիանոս
ասէ. Մի ասեր զկուռս աստուածս՝ կռապաշտու-
թեամբ դիւացն մոլորեալ:

Եւ զայս լուեալ թագաւորին եւ չեղեալ
նմա հաճոյ, հարկանէր զնա գան առաւել եւ
60 տայր տանել զնա ի վերապն, կարծելով եթէ
երկայնութեամբ ժամանակի եւ ի խաւարար-
գել կեանսն հնազանդեցի վասն տանջանացն:
Եւ նա ամենեւին ոչ հոգայր վասն տանջանացն,
այլ թղթովք եւ զայլս բազումս ածէր ի մար-
65 տիւրոսութիւն: Այլ եւ ոչ դատաստան Աս-
տուծոյ անփոյթ ինչ առնէր վասն եղելոցն,
այլ հատուցանէր ոչ ընդ երկար ժամանակ
թշուառականին՝ ի ձեռն այլոց զնա սատակեալ
հատուցանողին, եւ դադարէր առ ժամ մի
70 հալածումն:

10. Եւ միւս եւս բուսանէր գաղտնի պա-
տերազմ, քանզի յաւժարութիւն էր սատանայի
զբարեպաշտութիւնն պղտորել: Եւ պատահեալք
արտաքոյ սակաւ մի հանգստեանն, արձակք ընդ
5 քաղաքն Հռոմայեցոց շրջէին. եւ արարեալ
ժողով՝ թէ Պարտ է թողուլ որ ոչ կամաւքն

զոհիցեն: Եւ սատանայի երկիցս զգեցեալ զամ-
բարհաւաճութիւն ընդունայնութեանն՝ ասէր.
Ոչ առնու յանձն Աստուած այնպիսեացն, եւ որ
փոփոխին ի պաշտամանէն՝ ոչ առնէ թողութիւն:
Բազում եւ այլ ինչ ասելով զբարերարութիւնն
Աստուծոյ հայհոյէր եւ ջանայր արգելուլ ի
մարդասիրութենէն Աստուծոյ զաշխարհ:

Յայնժամ եւ զայն եւս պատերազմ լու-
ծանէր երանելին սուրբ Հոգւովն. եւ զՊետրոս
յառաջ մատուցանէր հիմն եւ կանոն եկեղեցւոյ
եւ զփականս երկնից ի Բրիստոսէ ընկալեալ:
Եւ որք կամաւքն ուրացան զհաւատսն՝ զի մե-
ծասցին ի փառս եւ ի մեծութիւն աշխարհի,
անարժանք շնորհացն Աստուծոյ: Իսկ որ ոչն
համբերին տանջանացն բռնութեան եւ ոչ
կամաւք երկիր պագին, զնոսա կշիռ ապաշխա-
րութեան արժանի արարին, ասացեալ զՓրկչին
եթէ Հոգիս յաւժար է, բայց մարմինս տկար
է, եւ զՊետրոսին յետ երիցս ուրացութեանն
զերիս խոստովանութեամբն սիրել զԲրիստոս,
զմտաւ ածեալ զդաւաճութիւնն: Զայս իմացեալ՝
զամբարհաւաճն անիծին երրեւ զհպարտ եւ
զամբարտաւան՝ զի զմարդասիրութիւնն Աս-
տուծոյ ուրանայր:

11. Եւ երկրորդ խռովութիւնս յարու-
ցանէր ի ժամանակս Վաղերիանոսի եւ Վաղեմիւնի,
որք հրովարտակաւք անսրբովք զաշխարհս խռո-
վեցուցին, մեծ վայրենութիւն ի Կիպրիանոս
ցուցեալ. Կամ զոհեցէ, ասէ, եւ մեծապէս
պարգեւս առցէ, կամ թէ ոչ զոհեցէ, տան-
ջեցի յոյժ: Որոց Կիպրիանոս հեղաբար ետ
պատասխանի. Դադարեցէք, ասէ, ի մոլորու-
թենէ կռապաշտութեանդ ձերոյ: Արարէք առ իս
զինչ եւ կամ է ձեզ, զի թէ զաշխարհս ամե-
նայն շնորհն ինձ թագաւորք, ոչ կարեն հեռա-
ցուցանել զիս ի յաւժարութենէս յայսմանէ եւ
ի ճշմարիտ բարեպաշտութենէս՝ որ զամենայն
մատակարարէ: Քանզի ինձ այսպէս հաճոյ եղեւ՝
ոչ խոստմամբն կակղանալ եւ ոչ գովութեամբ
մարդկան հնազանդել եւ ոչ ի տանջանացն
տեղի տալ, Աստուած խոստովանելով զՀայր եւ
զմիածին Որդի նորա եւ զսուրբ Հոգին՝ զոհել
յանձն առնում զանձն իմ:

Պատասխանի տուեալ նմա երկրորդին կայ-
սերն ասէ. Ի բազում ժամանակաց, Կիպրիանէ,

38 բանն A նա լուսնի A: — 42 անտեսն A:
— 43 մարթ B: աստուծոյ լուսնի A, եթէ A: —
46 նորա լուսնի B: — 48 սպառնացեալ A: — 50 կար-
կալանադր A: — 63 հոգացըր A: — 69 առ ժամանակ
մի B: — 70 հատուցումն A:

Թ. 6 որք A զրհացին B:

7 զամբարհաւաճութիւնն A: — 21 համբերէին A:
Մարթ. ԻԶ, 41: — 25 երից AB:

Թ. Ա. 2 հմտ. Գործք փրհիւ-պատուական՝ im-
peratore Valeriano quartum et Gallieno tertium
consulibus. — 9 կռապաշտութեան A: — 18 զհոգին B:
— 21 Կիպրիանոս A:

կապտելով զսեղանս յամենայն ժամ թշնամի աստուածոցն Հռոմայեցւոց եւ պարտական զքեզ արարեր: Եւ արդ ոչ պարգեւաւք եւ ոչ պատուով թագաւորքն զքեզ կարացին հաւանեցանել եւ ոչ բազմապատիկ տանջանք յաստուածոցն բարեպաշտութիւն զքեզ խնարհեցուցանել իբրեւ զերանելի զառաջնորդ կարգի քրիստոնէից, վասն որոյ եւ հաճոյ եղեւ թագաւորաց զկիպրիանոս սրով սպանանել:

Եւ կատարեալ սրով երանելին ի նպատակ վերին կոչմանն հասանէր ի քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, որում փառք յաւիտեանս յաւիտենից: ամէն:

Հ. Ն. ԱՆԻՆՆԱՆ

ՄԱՆԵՐԱՅԵՑԻՈՑ Բ. ԳՐԵԻՆ ՀԱՅԵՐԷՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Գնահատան ուսումնասիրող թիւն:

(Հարգանքներով)

§ 3. Թարգմանիչը:

Բ. Կիւլէսերեան, Եղիշէ, Վիեննա 1907, էջ 133—134, ծն. 2. անցողակի կը դիտէ, որ «Մակարէացւոց թարգմանիչը միակ հոգի մը է»: Իբրեւ ապացոյց այս վճռոյն ճշգրտութեան կոչ կ'ըլլայ Գաղտնիքի հեղինակութեան: Սարգսեան էջ 140 կ'ըսէ. «Տոհմային մատենագիրք մեր, Ագաթանգեղոսայ յոյն օրինակի եւ Մակարէացւոց գրոց թարգմանիչներէն սկսեալ...»: Յայտնի է որ խօսքս թիւրիմացութեան զոհ եղած է, վասն զի անօտարտիպ յոգնակի ձեւը կը յարաբերի ոչ լոկ «Մակարէացւոց գրոց», այլ նաեւ «Ագաթանգեղոսայ յոյն օրինակին», որոնք կրնան, այո՛, «միակ հոգւոյ» մը գործ չըլլալ: Իսկ թէ Մակարայեցիք միակ ձեռքի մը արգիւնք են, առ այս երկու գրքերուն վերիվերոյ համեմատութիւնն իսկ՝ անվկանդ փաստութիւն կ'օժտուի: Երկու գրքերուն մէջ ալ միեւնոյն անձն է, որուն յունագիրութիւնը տկար է, եւ այս պատճառաւ շատ մը բառեր չի հասկնար, կը շփոթէ, սխալ կը կարդայ (հմմտ. 1 Մկ. Բ. 18. Դ. 61. Ե. 26. Զ. 35. Թ. 23. Ժ. 54.

26 տանջանս AB: — 31 նպատակ. հոս կորուստ է B, ուստի չունի յաջորդ ժամը: — 35 Զղաւղոս ստացող եւ գծող յիշեցիք ի Տէր A:

ԺԱ. 68. ԺԲ. 39. ԺԴ. 34. Բ. գրքէն յետոյ), որ աւելի հայերէնի ոյժ կու տայ, հաւատարմութիւնը կը զոհէ զարդասիրութեան, իւր անձնական գաղափարները կը ներհիւսէ, դէպքերը կը մեծցնէ, այլ եւ այլ դրուագներ մտացածին մանրամասնութիւններով կ'եղանակաւորէ (հմմտ. 1 Մկ. Ա. 19. Բ. 37. Գ. 43. Դ. 36. Ե. 28. Զ. 38. Է. 35. Ը. 20. Ժ. 52. Բ. գրքէն՝ յետոյ), որ աշխարհագրական անունները բնակիչներու անունով կը հայացնէ (հմմտ. 1 Մկ. Դ. 35. Ժ. 1. 6. 7 Եւն. Բ. գրքէն՝ յետոյ), մեծ նախասիրութիւն ունի ներմուծելու «սկսաւ» (հմմտ. 1 Մկ. Ա. 31. Բ. 7. 17. 33. 34 Եւն. Բ. գրքէն՝ յետոյ), «վաղվաղակի» (հմմտ. 1 Մկ. Ը. 25. 27. Թ. 60. Բ. գրքէն՝ յետոյ), «ամենեքին, միանգամայն» (հմմտ. 1 Մկ. Ա. 32. 54. Գ. 41. Ե. 10 Եւն. Բ. գրքէն՝ յետոյ) եւ որ վերջապէս բայերու, ածականներու, մակբայներու պէսպիսութեամբ եւ տարապարտ աւելադրութեամբ կը սիգայ (հմմտ. 1 Մկ. Գ. 2. Դ. 35. Ե. 34. Զ. 8. Է. 34. Թ. 23. Բ. գրքէն՝ յետոյ): Միակ տարբերութիւնը, որ երկու գրքերուն միջեւ ակնյայտնի կը նշմարուի, է՝ Բ. գրքին սխալներուն ահագին ցանկը, որ կարծես Ա. գրքին թարգմանչին — որուն սխալներն անհամեմատ նուազ են — նախատինք կը բերէ: Այս տարբերութիւնը սակայն միակ թարգմանչի մը քով ալ մեկնելի է: Ա. գրքին յունարէնը սկզբնագիր չէ, այլ թարգմանութիւն երբայցերէնէ, եւ այս պատճառաւ վերջնայն նման պարզ եւ դիւրաւ հասկանալի լեզու: Ընդհակառակն Բ. գրքը յունարէն գրուած է, հեղինակը յաճախ դասական կտորներ կ'արտադրէ, յունարանութիւններով, նորակազմ բարբոսութիւններով, հաղուագէպ ասութիւններով, խրթին պարբերութիւններով, եւ ընդհանրապէս սեթեւեթեալ խրթին ոճով կը զուարճանայ: Ինչ զարմանք ուրեմն, եթէ Ա. գրքին թարգմանիչը՝ Բ. գրքին անցնելով ինք զինքը դերբուկ գետնի վրայ գտնէր եւ յաճախ գայթէր:

Ըստ այսմ Մակարայեցւոց գրքերուն թարգմանչին միութիւնն ու նոյնութիւնը տարակոյսի տեղի չի տար. իսկ թէ Ե. դարու ծանօթ թարգմանիչներէն (ցանկը տ. Abeghian, Vorfragen zur Entstehungsgeschichte der altarmenischen Bibelübersetzung, Marburg i. H. 1906, էջ 25—34) ո՞րը պէտք է յայտնէ յունանէ մատնանիշ ընել իբր թարգմանիչ Մակարայեցւոց, այդ կը մնայ վիճելի եւ դժուարալոյծ հարց: